

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНЯХ

Висвітлюються теоретичні засади підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності в учнях. Актуальність статті зумовлена необхідністю виховання учнів, здатних до міжкультурної взаємодії, спілкування в полілінгвальному освітньому середовищі. Методами дослідження є теоретичний аналіз, систематизація, узагальнення результатів наукових досліджень в Україні та зарубіжжі. Теоретичними підходами з виховання толерантності в учнях та підготовки педагогів до цієї діяльності є гуманістична педагогіка, прогресивізм, соціально-конструктивізм. Окреслена підготовка базується на принципах визнання рівноправ'я всіх груп у соціумі; недопустимості дискримінації за національною, релігійною, культурною, гендерною приналежністю; гнучкості адаптації кожного члена суспільства до варіативних умов; збереження національної та культурної ідентичності індивідів; спрямованості на виховання у молоді мультикультурних якостей. Вимоги, котрі висувуються до сучасного вчителя, систематизовано відповідно до аксіологічного, психологічного та методичного аспектів його діяльності, а саме: від педагога вимагається виявляти гуманістичне світосприйняття, прагнення до соціальної справедливості, здатність працювати в команді; вміння співпрацювати з учнями, розвивати їхні соціокультурні знання; розробляти методи, що забезпечують оптимальний характер виховання в учнів культури соціальної взаємодії, толерантності, поваги до інших. Ефективними методами підготовки студентів до виховання толерантності є дискусії, портфоліо досягнень, участь у проєктній діяльності, презентація результатів колективних досліджень. Зазначені методи підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності в учнях дозволяють сформувати професійно орієнтовані знання з цієї проблеми, досвід, толерантність, вміння ефективно взаємодіяти, виявляти повагу до ідей інших, підтримувати їх, аналізувати досягнення й критикувати. Перспективи вивчення зазначеної проблеми полягають у більш глибокому дослідженні зарубіжного педагогічного досвіду виховання моральних цінностей у дітей та молоді.

Ключові слова: толерантність, виховання, підготовка, майбутні вчителі, теоретичні підходи.

Нині принципово важливою проблемою педагогічної науки та практики є виховання учнів, здатних до міжкультурної взаємодії, спілкування в полілінгвальному освітньому середовищі, вияву емпатії та толерантності до інших людей, їхніх етнічних і релігійних традицій. У цьому ракурсі неабиякого значення набуває питання оптимізації професійної підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності в учнях, що вимагає розкриття підходів, принципів та вимог до цієї підготовки.

Дослідження наукового фонду свідчить, що окреслена проблема висвітлювалася в таких напрямках, як: теоретичні засади становлення педагогічних кадрів (В. Андрущенко, В. Бондар), західноєвропейський досвід професійної підготовки майбутніх учителів (М. Князян [6], Д. Піршль, С. Поповська, Н. Стойкович [8], О. Хромченко [6]), технології та методи формування в учителів готовності до виховання особистісних якостей учнів та студентів (С. Анагарі, Дж. Заманіан [1], Н. Майер [7]).

Поряд із цим питання щодо висвітлення теоретичних засад з підготовки майбутніх учителів до виховання гуманістичних цінностей, зокрема толерантності, потребує більш детального вивчення.

Мета статті – висвітлити теоретичний базис підготовки педагогів до виховання у школярів толерантності; завданнями є такі: 1) розкрити теоретичні підходи науковців України та зарубіжжя з виховання у школярів толерантності та підготовки здобувачів вищої освіти до цієї діяльності, а також відповідні принципи та вимоги; 2) охарактеризувати методи підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності (дискусії, утворення портфоліо досягнень колективу, участь у проєктній діяльності, підготовка презентацій результатів своїх досліджень, проведених групою студентів).

Аналіз наукових джерел [6–12] дозволяє стверджувати, що проблема виховання толерантності та підготовки педагогів до цієї діяльності висвітлюється насамперед у контексті гуманістичної педагогіки. Це підхід, провідною ідеєю котрого виступає дитиноцентризм, що визнає самоцінність кожного школяра, врахування його унікальності, здібностей, талантів, забезпечення індивідуально відповідного маршруту його розвитку. Передбачається вільний розвиток особистості дитини.

Слід підкреслити, що одним з перших, хто широко висловлював ці ідеї в українській педагогічній думці, був Г. Сковорода. У своїй філософії серця Г. Сковорода висував ідею про те, що успіху можна досягти лише жертвою, терпінням, самозреченням на благо інших людей. А джерелом щасливого життя є втілення своїх талантів у сродній праці, тобто діяльності на благо суспільства, котра відповідає здібностям людини [9].

Ці ідеї знайшли свій розвиток у творах К. Ушинського, Т. Шевченка, П. Юркевича, які наполягали на необхідності створення умов для самовираження дитиною своєї унікальності, реалізацію сил і талантів. З позиції цих мислителів вищим ідеалом людини є її свобода, яка має бути використана на благо соціуму, вияв любові, добра, милосердя, толерантності до кожного його члена [10–12].

Відповідно до цих позицій у центрі навчального процесу має бути дитина, її духовний світ, інтереси, здібності. Кожний педагог має виховувати найвищі моральні цінності, з яких толерантність посідає важливе місце, враховувати індивідуальну своєрідність учня, підбирати ефективні прийоми його навчання.

Іншим важливим теоретичним підходом до виховання та навчання учнів у Західній Європі та США є теорія прогресивізму [3]. У цьому підході також акцентується на необхідності організації навчально-виховного процесу відповідно до інтересів та здібностей кожного учня, виховання у нього толерантності, прагнення до активної соціальної взаємодії з іншими у культурно диверсифікованому освітньому середовищі.

У смисловому полі такого підходу, яким є соціальний конструктивізм, наголошується на пріоритеті залучення учнів до самостійної діяльності, яка б відповідала їхнім інтересам. Набувають значення соціально-критичні конструктивістські моделі, у контексті яких учні залучаються до командної діяльності, передумовою ефективного функціонування яких є саме виховання толерантності, взаємодопомоги, взаєморозуміння між школярами.

У працях науковців Західної Європи зазначається про те, що слід керуватися рекомендаціями експертів DeSeCo (Definition and Selection of Competencies) [4, с. 6], відповідно до яких висувається пріоритет формування вмінь ефективною соціальною взаємодією на засадах культурного плюралізму. А отже, від особистості педагога вимагаються ефективні дії із запобігання та вирішення конфліктів, вміння йти на компроміс, працювати в команді, швидко адаптуватися до виконання інтегративних соціальних ролей.

Підготовка майбутніх учителів до виховання толерантності в учнів базується на таких принципах, як-от:

- визнання рівноправ'я всіх соціальних, етнічних груп соціуму;
- недопустимість дискримінації за національною, релігійною, культурною, гендерною приналежністю;
- використання різноманітності суспільства як корисний чинник його розвитку;
- гнучкість адаптації кожного члена суспільства до швидкоплинних культурно-соціальних умов;
- збереження національно-культурної ідентичності індивідів як представників певних етносів;
- спрямованість на виховання у молоді мультикультурних якостей як передумови цілісності та повноти багатомірної картини світу.

На думку експертів DeSeCo, нині педагогу особливо важливо вміти виховувати толерантність, загальну культуру, взаємоповагу, вміння поважати думки інших, гнучкість, мобільність, етичність, людяність, почуття гумору, що й дозволяє випускникам закладів середньої освіти ефективно функціонувати у соціально гетерогенних групах [4, с. 6].

Актуальним є, як наголошує Ж.-П. Кюк, навчати мов і культур [5, с. 195], саме тому у процесі підготовки педагогів до виховання в учнях толерантності слід передбачати формування широкої системи знань з різноманітних аспектів культури народів світу, вміння вивчати культурну спадщину, розробляти методи ознайомлення з нею учнів. Базисом для виховання толерантності є такі гуманістичні цінності, котрі насамперед охоплюють любов до іншого, добро, милосердя, співчуття. З толерантністю пов'язані готовність допомагати, підтримувати інших людей, виявляти увагу та піклування, здатність не лише чути співрозмовників, але й відчувати їхній внутрішній світ.

На основі дослідження наукових праць [1–8] маємо змогу дійти висновку про те, що до сучасного вчителя висуваються вимоги, котрі можуть бути систематизовані відповідно до аксіологічного, психологічного та методичного аспектів його діяльності.

Наприклад, характеризуючи аксіологічний аспект професійної діяльності вчителя, слід наголосити на тому, що від педагога вимагається виявляти гуманістичне світосприйняття, прагнення до соціальної справедливості, врахування культурних особливостей, здатність працювати в команді, уникати конфліктів, йти на компроміс.

Висвітлюючи психологічний аспект, зазначимо, що актуальними є вміння вчителя співпрацювати з учнями з максимальним розширенням їхніх соціокультурних знань, формуванням позитивних диспозицій та готовності до відкритої взаємозбагачувальної комунікації з представниками інших соціальних та етнічних груп.

Не менш важливим є й суто методичний аспект зазначених вимог, а саме вміння розробляти такі методи та прийоми, які б забезпечували оптимальний характер виховання в учнів культури взаємодії, толерантності, поваги до традицій інших етносів, формування соціальної, комунікативної, міжкультурної компетентностей.

Відповідно до окреслених положень, принципів та вимог як у вітчизняному педагогічному досвіді, так і в досвіді США, Канади, Західної Європи реалізовано такі командні методи навчання й виховання, як дискусії, утворення портфоліо досягнень учнівського/студентського колективу, участь у проєктній діяльності, підготовка презентацій результатів досліджень, проведених групою тих, хто навчається.

Наприклад, у нашій педагогічній діяльності здобувачам вищої освіти першого (бакалаврського) рівня було запропоновано протягом виробничої практики на базі однієї із загальноосвітніх шкіл організувати дискусію за темою «Вияв толерантності як чинник попередження булінгу в учнівському колективі». Зокрема, до початку дискусії були утворені групи учнів, кожна з яких отримала індивідуальне завдання, наприклад, з розкриття сутності понять «толерантність», «булінг», аналізу літератури з цієї проблеми, підбору прикладів, формулювання рекомендацій з подолання булінгу в школі.

Наголосимо, що портфоліо є колекцією результатів навчання учнів, їхньої пошукової роботи. Як відомо, найбільш поширеними є такі види портфоліо, як робоче портфоліо (що містить роботи, які допомагають оцінити прогрес школяра протягом певного терміну), шоу-кейс портфоліо (яке зосереджує найкращі роботи, котрі відзначаються оригінальністю та інноваційністю), портфоліо для записів (що включає записи, систематичне оцінювання яких слугує вияву динаміки прогресу учнів). У нашому досвіді здобувачі вищої освіти запропонували учням випускного класу підготувати колективне шоу-кейс портфоліо з проблеми взаємодії в організації позакласної діяльності (конкурси, концерти, екскурсії) з аналізом ролі кожного члена учнівського колективу в цьому процесі. Така рефлексія передбачала вияв толерантності до кожного, повагу, дружнє ставлення. Підготовка цього портфоліо дозволила не лише згуртувати учнів, але й провести самоаналіз власних здобутків у колективній діяльності, свого внеску у колективну справу.

Неабиякою результативністю у підготовці майбутніх учителів до виховання толерантності в учнях відзначається колективна проєктна діяльність. Вона володіє значним потенціалом не лише у напрямі розширення знань із зазначеної проблеми, а й у згуртуванні студентського колективу. Окрім цього, ця діяльність сприяє формуванню критичного мислення здобувачів вищої освіти, швидкого вибору ними оптимальних варіантів власної поведінки та діяльності в непередбачуваних умовах, інтенсивній актуалізації накопичених знань та досвіду. Великого значення набуває взаємодія між студентами у ході виконання завдань проєкту, комунікація, взаємна довіра й допомога.

Переходячи до характеристики методу публічної презентації результатів проєктної діяльності, слід зазначити, що він був спрямований перш за все на демонстрацію дослідницького доробку групи студентів. Утім, окрім цього, метою такого методу є також формування у майбутніх учителів умінь правильно вибирати аргументи на підтримку власних ідей, унаочнювати результати у вигляді таблиць, графіків, схем тощо, переконувати інших членів групи, яка готує презентацію, в доцільності тих чи інших засобів демонстрації матеріалу тощо.

Зазначені методи підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності в учнях дозволяють сформувати як професійно орієнтовані знання з цієї проблеми, розширити досвід її вирішення, так і виховувати толерантність у самих здобувачів вищої освіти, вміння ефективно взаємодіяти, виявляти повагу до ідей інших, підтримувати їх, аналізувати досягнення й критикувати.

Висновки. Отже, теоретичними підходами науковців України та зарубіжжя з виховання толерантності в учнях та підготовки педагогів до цієї діяльності є гуманістична педагогіка, прогресивізм, соціальний конструктивізм. Окреслена підготовка базується на принципах визнання рівноправ'я всіх соціальних, етнічних груп; недопустимості дискримінації за будь-якими ознаками; використання різноманітності суспільства в корисний чинник його розвитку; гнучкості адаптації кожного члена суспільства до культурно-соціальних умов; збереження ідентичності індивідів як представників певних етносів; спрямованості на виховання у молоді мультикультурних якостей як передумови цілісності та повноти багатовимірної картини світу. Вимоги, котрі висувають до сучасного вчителя, систематизовано відповідно до аксіологічного, психологічного та методичного аспектів його діяльності. Ефективними методами підготовки студентів до виховання толерантності є дискусії, розробка портфоліо досягнень групи студентів, участь у проєктній діяльності, підготовка презентацій результатів колективних досліджень. Перспективи вивчення зазначеної проблеми полягають у більш глибокому дослідженні зарубіжного педагогічного досвіду виховання моральних цінностей у дітей та молоді.

Використана література:

1. Ahnagari S., Zamanian J. Intercultural Communicative Competence in Foreign Language Classroom. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 2014. Vol. 4, No. 11. Pp. 9–16. DOI: 10.6007/IJARBS/v4-i11/1265 [in English].
2. Андрущенко В. П., Бондар В. І. Модернізація педагогічної освіти в контексті викликів XXI століття. *Європейські педагогічні студії*. 2015. Вип. 5–6. С. 54–63.
3. Clark C. M. Hello learners: Living social constructivism. *Teaching Education*. 1998. No.10 (1). Pp. 89–110.
4. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). 2002. URL: <http://www.kaapeli.fi/~vsvy/eaec/policy/b/DeSeCo.doc>.
5. Dictionnaire de didactique du français langue étrangère et seconde / Sous la direction de Jean-Pierre Cuq. Paris : Clé internationale, 2003. 304 p.
6. Kniazian M., Khromchenko O. The ESP Lecturers' Self-Development Competence in Higher Educational Context. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*. 2019, Vol. 7, No. 3, pp. 385–393. URL: <https://doi.org/10.22190/JTESAP1903385K>.
7. Maiier N. The methodological training of future university teachers to implement intercultural foreign language education: the competency-based approach. *Advanced Education*. 2017. Issue 8. Pp. 4–9. DOI: 10.20535/2410-8286.101358.
8. Piršl D., Popovska, S., Stojković N. Critical thinking, strategic learning and metacognition in ESP. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*. 2017. Vol. 5, No 3. Pp. 603–613. DOI: 10.22190/JTESAP1703603P.
9. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : У 2 т. / За ред. В. І. Шинкарука. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 2. 576 с.
10. Ушинский К. Д. Воспитание человека: Избранное / С. Ф. Егоров (сост. и авт. вступ. статьи). Москва : Изд. Дом «Карпуз», 2000. 256 с.
11. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : У 6 т. / Ред. кол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 5: Щоденник; Автобіографія; Статті; Археологічні нотатки; «Буквар южно-русский»; Записи народної творчості / Ред. тому В. С. Бородін. 496 с.

12. Юркевич П. Д. Вибрані твори : Ідея, серце, розум і досвід / Пер. з рос. С. Ярмусь. Вінніпег : Колегія Св. Андрея, 1984. 167 с.

References:

- Ahnagari S., Zamanian J. (2014) Intercultural Communicative Competence in Foreign Language Classroom. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. Vol. 4, No. 11. Pp. 9–16. DOI: 10.6007/IJARBS/v4-i11/1265 [in English]
- Andrushchenko V. P., Bondar V. I. (2015) Modernizatsiia pedahohichnoi osvity v konteksti vyklykiv XXI stolittia [Modernization of Pedagogical Education in the Context of the Challenges of the XXI century]. *Yevropeiski pedahohichni studii*. Vyp. 5–6. S. 54–63 [in Ukrainian]
- Clark C. M. Hello learners: Living social constructivism. *Teaching Education*. 1998. No. 10 (1). Pp. 89–110 [in English]
- Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). 2002. URL: <http://www.kaapeli.fi/~vsvy/eaea/policy/b/DeSeCo.doc> [in English]
- Dictionnaire de didactique du français langue étrangère et seconde (2003). / Sous la direction de Jean-Pierre Cuq. Paris: Clé internationale, 304 p. [in French]
- Kniazian M., Khromchenko O. The ESP Lecturers' Self-Development Competence in Higher Educational Context. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*. 2019, Vol. 7, No. 3, pp. 385–393 [in English]. URL: <https://doi.org/10.22190/JTESAP1903385K> [in English]
- Maiier N. The methodological training of future university teachers to implement intercultural foreign language education: the competency-based approach. *Advanced Education*. 2017. Issue 8. 4–9. DOI: 10.20535/2410-8286.101358 [in English]
- Piršl D., Popovska, S., Stojković N. Critical thinking, strategic learning and metacognition in ESP. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*. 2017. Vol. 5, No 3. 603–613. DOI: 10.22190/JTESAP1703603P [in English]
- Skovoroda H. S. Povne zibrannia tvoriv [Complete collection of works]: U 2 t. / Za red. V. I. Shynkaruka. Kyiv: Naukova dumka, 1973. T. 2. 576 s. [in Ukrainian]
- Ushinskij K. D. (2000). Vospitanie cheloveka: Izbrannoe [Educating a man: selected works] / S. F. Egorov (sost. i avt. vstup. stat'i). Moskva: Izd. Dom «Karapuz», 256 s. [in Russian]
- Shevchenko T. H. Zibrannia tvoriv [Collection of works]: U 6 t. / Red. kol.: M. H. Zhulynskiyi (holova) ta in. Kyiv: Naukova dumka, 2003. T. 5: Shchodennyk; Avtobiohrafii; Statti; Arkheolohichni notatky; «Bukvar yuzhno-russkiy»; Zapysy narodnoi tvorchoosti / Red. tomu V. S. Borodin. 496 s. [in Ukrainian]
- Yurkevych P. D. Vybrani tvory: Ideia, sertse, rozum i dosvid [Selected works: Idea, heart, mind and experience] / Per. z ros. S. Iarmus. Vinnipeh: Kolehiia Sv. Andreia, 1984. 167 s. [in Ukrainian]

Kniazian M. O., Romaniuk D. Kh. The theoretical basis of future teachers' training to cultivate pupils' tolerance

The article considers the theoretical foundations of future teachers' training to cultivate pupils' tolerance. The relevance of the article is due to the need to educate the pupils' capacity to intercultural interaction, communication in a multilingual educational environment. The research methods are theoretical analysis, systematization, generalization of research results in Ukraine and abroad. Theoretical approaches to the education of tolerance in pupils and the preparation of teachers for this activity are humanistic pedagogy, progressivism, social constructivism. The outlined training is based on the principles of recognizing the equality of all groups in society; inadmissibility of discrimination on the basis of nationality, religion, culture, gender; using the diversity of society as an important factor in its development; flexibility of adaptation of each member of society to various conditions; preservation of national and cultural identity of individuals; focus on educating the young people's multicultural qualities. The requirements for a modern teacher are systematized in accordance with the axiological, psychological and methodological aspects of his work, namely: teacher is required to show a humanistic worldview, the desire for social justice, the ability to work in a team; the capacity to cooperate with pupils, to develop their socio-cultural knowledge; to develop methods that ensure the optimal nature to educate the pupils' culture of social interaction, tolerance, respect for others. Effective methods of future teachers' training to educate the pupils' tolerance are discussions, portfolio of achievements, participation in project activities, presentations of the results of collective research. These methods form professionally oriented knowledge, experience, tolerance, ability to interact effectively, to show respect for other people's ideas, to support them, to analyze achievements and to criticize. Prospects for studying this problem are a deeper study of foreign pedagogical experience in educating moral values in children and youth.

Key words: tolerance, education, training, future teachers, theoretical approaches.